

Bart Brandsma: “Het is, zonder uitzondering, het verlangen van elk mens om gehoord te worden”

Interview door Thomas Loudon met Bart Brandsma, eerder gepubliceerd (in het Engels) op Fivemedia.com, vertaald door Laurens Molegraaf, met foto's van Fulco Smit Roeters.

De dood van George Floyd, een zwarte man die door een blanke politieagent werd gewurgd, bracht een dynamiek van polarisatie aan het licht die al lange tijd aan het sluimeren was in de Verenigde Staten. Terwijl de situatie zich verder ontwikkelt, is het logisch om te proberen om dit wij-zij-denken te begrijpen. En wie kunnen we dan beter benaderen dan de filosoof en auteur Bart Brandsma, de man die een uniek model heeft ontwikkeld om polarisatie te begrijpen en om ermee om te gaan.

Het contrast tussen de onrusten in de VS en het kleine Nederlandse dorp waar Bart Brandsma woont zou niet groter kunnen zijn. Een krappe, steile weg brengt je van een dijkweg naar zijn huis onderaan de dijk, waar een prachtig gerestaureerde varkensstal is omgebouwd tot zijn huidige kantoor. Het meeste verbouwwerk deed hij zelf, als hij niet bezig was met zijn onderzoek naar de dynamieken van polarisatie.

“Ik ben niet voor of tegen polarisatie an sich. Het kan soms een geweldig iets zijn en we hebben het echt nodig, het is een drijfveer voor ontwikkeling. In een democratie is polarisatie een onderdeel van het spel. Er zouden geen beschaving of democratie zijn zonder polarisatie. Maar polarisatie kan uit de hand lopen en op dat punt wil je kunnen depolariseren. Amerikaanse politici zijn erg goed in polariseren, maar niet zo goed in depolariseren. En hoewel politieke polarisatie essentieel is voor een democratie, zou het niet moeten leiden tot sociale polarisatie, want dan vormt het een bedreiging voor de samenleving. En dat is wat we nu zien gebeuren.”

Brandsma praat rustig over zijn expertise-onderwerp, buiten in de zon gezeten, met uitzicht over een kleine boomgaard met appelbomen en schapen. Hij studeerde sociale en politieke filosofie en werkte vervolgens als journalist en documentairemaker. “Mijn doel was om journalistiek als middel te gebruiken om de kracht en de schoonheid van filosofie aan de samenleving te

tonen,” zegt hij. Bijna twintig jaar geleden, toen hij bij de Nederlandse Moslim Omroep werkte met voornamelijk moslimcollega’s, voelde hij zichzelf steeds meer opvallen als de ‘niet-moslim’. En hij vroeg zich af of het mogelijk zou zijn om een dergelijk label te weigeren. Dat idee vond hij zo fascinerend, dat hij er een boek over schreef dat later de basis zou worden voor het model dat hij ontwikkelde dat hij het Denkkader Polarisation noemt.

Hij is momenteel veelgevraagd, zowel in Nederland als daarbuiten, als consultant en trainer voor professionals die in hun werk met polarisatie te maken hebben. “Conflictmanagement bestond al en managementcursussen behandelen vaak al wel onderdelen van het omgaan met verschillende vormen van conflict, maar er was nog niets vergelijkbaars dat over polarisatie ging. Dus dat ben ik toen gaan ontwikkelen. Ik wilde het maken omdat het nog niet bestond.”

Bart Brandsma (1967) studeerde sociale en politieke filosofie aan de Rijksuniversiteit Groningen. In 2016 publiceerde hij het boek *Polarisatie, Inzicht in de dynamiek van wij-zij denken*. Zijn eerdere boek *De hel dat is de ander, Het verschil in denken van moslims en niet-moslims* (2006) werd genomineerd voor de prestigieuze Socrates Wisselbeker voor meest toegankelijke filosofieboek. Als consultant en trainer geeft hij internationale cursussen voor

professionals die met polarisatie te maken hebben in hun werk.
Voor meer informatie over zijn werk, ga naar de website
www.insidepolarisation.nl

Brandsma dacht dat Noord-Ierland, waar polarisatie tussen katholieken en protestanten al meer dan dertig jaar gaande was, een goed beginpunt zou zijn. Terwijl zijn werk vorderde, realiseerde hij zich dat hij iets bijzonder op het spoor was wat heel logisch en relevant was, maar het duurde enkele jaren voordat zijn ideeën houvast kregen. De Nationale Politie presenteerde hem met een grote kans toen ze hem voor het eerst benaderde om hen te helpen met de kwestie over etnisch profileren. Hij werd gevraagd door burgemeesters en gemeenteraadsleden en ook ministers begonnen zijn advies in te winnen.

Polarisatiedynamieken

Het polarisatieniveau dat we momenteel in de VS zien, heeft wereldwijd een grote impact op een groeiend aantal mensen. Maar volgens Brandsma is de onderliggende dynamiek altijd dezelfde, of de polarisatie nou in een gezin, een school, een wijk, een bedrijf, een land of op internationaal niveau plaatsvindt.

In zijn Denkkader Polarisation formuleert Brandsma drie wetmatigheden van polarisatie. Ten eerste is er altijd een gedachtenconstructie, iets wat we niet kunnen observeren omdat het in ons brein gebeurt, maar het plaatst de ene pool tegenover de andere of een identiteit tegenover een andere. De tweede wetmatigheid is dat deze gedachtenconstructie alleen kan voortbestaan als er mensen zijn die er brandstof voor leveren. Bijvoorbeeld als mensen beweringen blijven doen over de aard of karakter van de andere pool. De derde wetmatigheid is dat deze brandstof een appel doet op het onderbuikgevoel van mensen, een gevoelsdynamiek waarbinnen logica en redevoering de professional die ermee te maken heeft niet verder zullen helpen.

In de dynamiek van polarisatie spelen verschillende mensen verschillende rollen, zegt Brandsma, waarvan de 'pusher' de meest zichtbare rol is. "Een

pusher gelooft dat zijn verhaal de waarheid is, datgene wat anderen zouden moeten volgen. Marine Le Pen is een pusher, maar Greta Thunberg net zo goed. Pushers hebben een eenvoudige taak: brandstof leveren aan elke situatie waarbinnen twee polen tegenover elkaar staan. Donald Trump is de ultieme pusher, met statements als: 'De Chinezen stelen onze banen', 'Mexicanen zijn lui', 'Ambtenaren zijn een verspilling van belastinggeld'. Een pusher ziet zichzelf als een idealist."

Het onderwerp van een pusher is altijd de identiteit van een andere groep, bijvoorbeeld een klas die over een andere klas praat, een ouder die tijdens een scheidingsprocedure met de andere ouder praat, zwart en wit, rijk en arm, jong

en oud, iedereen zegt iets over de identiteit van de andere groep. Maar, zo legt Brandsma uit, pushers spreken nooit rechtstreeks met hun tegenpool. “Zij richten zich op de mensen in het (stille) midden, diegenen die niet bij een van beide polen horen. Dat is een cruciaal gegeven. We denken vaak dat pushers de tegenpool wil overtuigen om zich aan hun kant te scharen, maar dat is niet hun hoofddoel. Het feit dat er een tegenpool is, is enkel een middel om de mensen in het midden te bereiken. Het uitoefenen van polarisatiedruk noem ik dat. En ik heb het hier niet over goed of fout: Nelson Mandela was een pusher, maar de Al Qaida-ideoloog Al-Zawahiri ook.”

Dan is er de groep die Brandsma de ‘joiners’ noemt. “Joiners zeggen altijd minder extreem te zijn dan de pushers, maar verklaren vervolgens wel dat de pusher een redelijk punt heeft. Dus sluiten zij zich aan bij een van de polen, met altijd de nuancering dat ze open staan voor discussie.”

En in het midden tussen de twee polen bevindt zich een groep die Brandsma de ‘silent’ noemt. “Wat we nu in de VS heel duidelijk zien en in het hele debat rondom racisme, is dat de pusher willen dat het stille midden zich uitspreekt. Een van de spandoeken die tijdens recente protesten te zien waren, bevatte de tekst: ‘Silence is pro-racist’. Een pusher zal mensen altijd aansporen om een keuze te maken. Dat is een van de belangrijkste kenmerken van polarisatie, de strijd van de silent om hun positie te behouden terwijl het een groeiende druk voelt om te polariseren. Dat is nu zeker aan het gebeuren in de VS.”

Terwijl hij koffie serveert van versgemalen bonen en thee uit een kan, neemt Brandsma de tijd om zijn theorie uit te leggen waarbij handgebaren de belangrijkste punten onderstrepen. Ondanks de complexe materie vind hij gemakkelijk zijn woorden en kan hij het toegankelijk vertellen voor wie er nog niet bekend mee is.

“Het doel van de pusher is niet om meer steun te verkrijgen voor zijn positie, maar om de silent uiteen te drijven. De acties van Al-Qaida bijvoorbeeld, waren zo gruwelijk dat het op geen enkele manier hun draagvlak binnen Europa vergrootte. De aanval op Charlie Hebdo creëerde meer tegenstand voor hun standpunten dan bijval en de aanvallers zien dat als een positief resultaat – het

dwong mensen om een standpunt in te nemen en een keuze te maken. Het versterkte de polarisatie. Pushers moeten ook in de spotlight blijven en omdat te kunnen bereiken moeten zij steeds radicalere dingen zeggen.”

Het tegengestelde bereiken

In veel gevallen waar polarisatie toeneemt, staat er iemand op die een positie boven de verschillende partijen inneemt. Brandsma noemt deze mensen de

'bridge builders'. Zij willen de polen samenbrengen in de veronderstelling dat er ruimte is om argumenten in te brengen die nog niet naar voren zijn gebracht. Bridge builders gaan rationeel te werk: ze zijn neutraal en oplossingsgericht, ze bedoelen het goed dus hun aanpak is de juiste, toch?

"Helaas zien bridge builders vaak niet door een dergelijke positie in te nemen, ze vaak het tegenovergestelde bereiken van wat ze willen bereiken. Dat was een van mijn belangrijkste inzichten uit mijn onderzoek," legt Brandsma uit. "Bridge builders maken gebruik van het tegenovergestelde verhaal en de dialoog, waarmee ze eigenlijk de polarisatie van brandstof voorzien. Als mensen bijvoorbeeld Syrische vluchtelingen als gelukszoekers bestempeld, zal de bridge builder uitleggen dat ze uit een door oorlog verscheurd land komen. Maar dat argument gaat nog steeds over identiteit en ondersteunt daarom de polarisatie. Pushers zijn dol op bridge builders, want zo lang als bridge builders doen wat ze doen, kunnen pushers in de schijnwerpers blijven staan."

En als je je positie in het midden vasthoudt, zelfs als de druk groter wordt, loop je het risico om een groep te worden die Brandsma de 'scapegoats' noemt. "Burgemeesters en politie komen vaak in deze positie terecht," zegt Brandsma. "De rol van burgemeesters is om een verbindende factor te zijn in de samenleving en de politie (in Nederland in ieder geval) is getraind om in contact te staan met de gemeenschap. Maar als het er echt toe doet, zijn deze rollen onmogelijk vast te houden. Dus als de stille middengroep kleiner wordt door de druk om te polariseren, komen de mensen die vastberaden zijn om hun positie vast te houden nog verder onder druk te staan."

De traditionele media kunnen deze dynamiek ook van brandstof voorzien, volgens Brandsma. "Ze zeggen naar beide partijen te hebben geluisterd en een objectief verhaal te hebben gepubliceerd, maar wat ze vaak doen is de pushers een platform bieden en niet de stille stemmen in het midden. En social media dragen daar alleen maar aan bij. Via Facebook en Twitter is het mogelijk voor iemand die altijd anoniem en stil is geweest om van de ene op de andere dag een pusher te worden. Dat duurde vroeger veel langer."

“Om te depolariseren moet je snappen dat je niet de tegenovergestelde polen moet bevechten, maar dat je de stille groep in het midden moet versterken”

Hoe je het stopt

Brandsma, een lange man van begin vijftig begint methodisch de rollen uit te leggen die betrokken zijn bij de dynamieken van het wij-zij-denken en de verschillende aanpakken om spanningen te verminderen en te voorkomen dat dingen uit de hand lopen. De wolken schuiven voor de zon als hij vaststelt dat er geen makkelijke oplossing voorhanden is. “Om te depolariseren moet je snappen dat je niet de tegenovergestelde polen moet bevechten, maar dat je de stille groep in het midden moet versterken. Dus als je een strategie ontwerpt om spanning weg te nemen, moet je die groep centraal stellen,” legt Brandsma uit.

“Een belangrijk aspect is om te zoeken naar wat mensen in een gepolariseerde dynamiek echt willen, wat niet altijd hetzelfde is als wat ze nodig hebben.” Het kan zelfs iets anders zijn dan waar ze om vragen. Tijdens de protesten van de gele hesjes, die oplaaiden door de stijgende brandstofprijzen, bood de Franse president Emmanuel Macron de demonstranten meer geld. Maar dat was niet wat ze wilden, het nam de spanningen niet weg. Ze wilden gehoord worden. “Het is, zonder uitzondering, het verlangen van elk mens om gehoord te worden. Als je eenmaal begint met luisteren naar mensen, zal je in staat zijn om de onderliggende vraag die ze eigenlijk hebben onder woorden te brengen,” zegt Brandsma, “en dan kan je beginnen om mensen samen te brengen.”

Als Brandsma zelf met gepolariseerde situaties wordt geconfronteerd, probeert hij weg te blijven van de retoriek over identiteit en een waardeoordeel tussen goed of fout. “We zijn allemaal een onderdeel van de dynamiek van het wij-zij denken. Wat ik als professional wil is buiten die

dynamiek blijven. Ik wil dat professionals en mensen in leidinggevende functies weten wat ze moeten doen met het gedrag wat ze zien. De grootste ambitie is dat leiders bewust zijn van wat ze veroorzaken met hun reactie op een bepaalde situatie. Als je het resultaat kan realiseren dat je vooraf in gedachten had, begrijp je de dynamiek.” En om dat te bereiken, vereist een hoog niveau van gevoeligheid.

“De spreekstijl die deze leiders aannemen, moet ruimte bieden voor kwetsbaarheid en het moet de mogelijkheid accepteren van het iets niet weten. De leider staat niet boven de partijen als een bridge builder, maar staat middenin de silent. In plaats van neutraal te zijn, moet een leider onafhankelijk zijn. In plaats van oplossingsgericht, moeten ze in staat zijn om de juiste woorden te vinden. In plaats van rationeel te zijn, wordt er empathie gevraagd. In plaats van begrenzen zou een leider uitnodigend moeten zijn.”

Over de grenzen van beschaving

Zo'n geavanceerde procedure om te depolariseren lijkt nu misschien ver weg en Brandsma is niet optimistisch over een oplossing. Zijn model beschrijft iets wat hij de 'grens van beschaving' noemt. Hoewel het lastig is om precies te meten wanneer de samenleving aan de rand van die grens staat, lijken het plunderen en schieten dat we nu zien het bewijs te zijn dat we die grens hebben overschreden.

"We hebben eerder situaties gezien waarin de polarisatiedynamieken beheersbaar waren, en niet voorbij deze denkbeeldige 'grens van beschaving' gingen. Mijn methode werkt tot op dat punt. Je kan dan nog steeds ingrijpen om het stille midden te versterken. Maar als je eenmaal die grens bent gepasseerd, is er niet meer zo veel wat je kan doen. De dynamiek wordt dan grimmig en instinctief en dat punt hebben we in de VS bereikt. Ik ben bang dat we roerige tijden tegemoet gaan. Als de huidige onrust afneemt, zal dat volgens mij zijn omdat het geweld is geëscaleerd tot op het punt waarop mensen er genoeg van hebben. En houd er rekening mee dat polarisatie nooit genoeg is voor pushers, zij willen altijd meer. Er ontstaat nu het idee om de politie financieel en organisatorisch te ontmantelen. En dan? Zal er geroepen worden om voormalig politieagenten juridisch te vervolgen?"

"De politie in Amerika zijn de scapegoat geworden. Als je de politie ontmanteld is er niets opgelost. Het probleem is dat racisme in ons allemaal zit, ook in de mensen achter de Black Lives Matter-beweging. De oplossing voor de huidige situatie is om te accepteren dat we misschien niet een oplossing hebben, maar dat we wel woorden kunnen geven aan wat er aan de hand is. Heel vaak proberen we een oplossing te vinden, terwijl de situatie eigenlijk een dialoog vraagt om het probleem verder uit te werken. Het probleem op dit moment is dat er in de VS geen nationale leider is die die positie kan innemen en dat geleidelijke proces kan sturen."

"Ik had nooit verwacht dat deze elementen ooit samen zouden komen zoals dat nu gebeurt: de coronacrisis, de moord op George Floyd in een tijd waarin het volk het opneemt tegen de elite, en de strijd van extreem rechts tegen de

status quo is ook een onderdeel van deze mix. Op basis van een rechtvaardigheidsgevoel heeft het politieke links zich geïdentificeerd met de Black Lives Matter-pool. Black Lives Matter daagt een deel van de samenleving uit en links sluit zich aan in een tijdelijk verstandshuwelijk, maar beide staan eigenlijk tegenover verschillende tegenstanders. Dat maakt het voor de autoriteiten lastig om de situatie te de-escaleren. Politiek links gebruikt het momentum dat Black Lives Matter heeft gecreëerd, maar hun doelstellingen zijn niet noodzakelijk hetzelfde. En dat zie je wel vaker. Incidenten worden altijd door groepen gebruikt om hun eigen doelen na te streven,” aldus Brandsma.

Hoewel Brandsma beseft dat we nu zien hoe polarisatie tot enorme onrust kan leiden, zegt hij tegelijk dat het goede nieuws is dat de mensheid het in zich heeft om een uitweg te vinden. “Onze biologische reflex is om afstandelijk te

zijn, maar we kunnen voorbij die reflexen gaan. Dat is waar we het domein der beschaving binnentreden. Beschaving heeft inspiratie nodig en inspiratie komt van verhalen. Mensen kunnen inspiratie vinden binnen hun eigen gemeenschap. Ze kunnen verder kijken dan wat de traditionele en social media hen laat zien. Als leiders de dynamiek begrijpen die als brandstof dient voor polarisatie, kunnen ze de juiste taal vinden om hun volgers te overtuigen om het tij te keren, ondanks alles wat zij hebben ervaren, gezien of gehoord. Het is mijn persoonlijke ervaring dat er heel veel kan worden ondernomen om effectief te depolariseren.”

...

Dit interview stond eerder in Engelse versie op de website Fivemedia.com. 5 is een non-profit media organisatie die inspirerende verhalen vertelt en nieuwe perspectieven belicht. Daarmee moedigen zij alledaagse change makers aan in hun acties. Ga naar www.fivemedia.com voor meer verhalen en informatie.

Op 30 september is Bart Brandsma een van de sprekers op het jaarcongres Psychologie van Leiderschap, waar hij zijn aanpak voor depolarisatie voor leiders in gepolariseerde situaties nader toelicht. Klik [hier voor meer informatie over het congres](#).

En in het voorjaar van 2021 verschijnt een herziene en geüpdatet versie van Bart Brandsma's boek bij Boom uitgevers Amsterdam met de titel *Polarisatie, Inzicht en leiderschap in tijden van wij-zij-denken*. Je kan [hier het boek vast reserveren](#).